

**Katarzyna Łapińska**

Uniwersytet w Białymstoku  
k.aramowicz@wp.pl

**Małgorzata Mańczuk**

Uniwersytet w Białymstoku  
małgorzata.manczuk@wp.pl

## **Udział społeczeństwa w polskim postępowaniu wykonawczym – z uwzględnieniem wybranych regulacji państw europejskich**

Public Participation in Polish Executive Proceedings  
in View of Selected European Regulations

**Abstract:** The paper presents the legal possibilities of public participation in carrying out the process of sentencing. It is based on Polish regulations and the regulations of other European countries i.e. those of France, England and Wales, and Germany. The aforementioned models shall be examined taking into account accessibility, effectiveness and overall aim of the respective regulations involved. The paper shows that entrusting third-sector organizations with some responsibilities in carrying out the sentencing process, could bring measurable benefits for the convicted as well as for society.

**Keywords:** public participation, social factor, criminal proceedings, carrying out the sentence

**Słowa kluczowe:** udział społeczeństwa, czynnik społeczny, postępowanie karne, wykonywanie kary

### **1. Wprowadzenie**

Systemy penitencjarne i postpenitencjarne państw europejskich na drodze do opracowania idealnego modelu wykonywania kar napotykać wiele problemów, z którymi starają się walczyć, z różnym skutkiem. Cechą wspólną tych prób jest zauważalne systematyczne odchodzenie od kar izolacyjnych na rzecz kar wolnościowych oraz zwiększanie roli społeczeństwa w procesie wykonywania kar. Zaistnienie na tym etapie postępowania czynnika społecznego ma być swojego rodzaju lekarstwem na narastające problemy przeludnienia więzień, panującą tam przemoc,

jak również nieprzystosowanie osób, które odbyły karę do zastanych po wyjściu z zakładu karnego realiów<sup>1</sup>. W rekomendacjach Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie europejskich reguł dotyczących sankcji i środków alternatywnych<sup>2</sup> oraz w sprawie europejskich reguł więziennych<sup>3</sup>, szczególny nacisk położono na jak największy udział społeczeństwa, tj. organizacji społecznych i osób prywatnych w wykonywaniu sankcji i innych środków. Zgodnie z ww. zaleceniami, czynnik społeczny obecny przy wykonywaniu kary ma pełnić rolę pomostu pomiędzy skazanym a społeczeństwem, niepozwalającego na zerwanie tej więzi<sup>4</sup>.

W ustawodawstwie polskim uczestnictwo społeczeństwa stanowi stosunkowo młodą zasadę. Wprowadzono ją ustawą karną wykonawczą w 1997 roku. Tym samym, postępowanie wykonawcze przestało być już tylko domeną państwa i jego organów. Zgodnie bowiem z treścią art. 38 § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (dalej k.k.w.)<sup>5</sup> w wykonywaniu kar, środków karnych, kompensacyjnych, zabezpieczających i zapobiegawczych, w szczególności związanych z pozbawieniem wolności, oraz przypadku mogą współdziałać stowarzyszenia, fundacje, organizacje oraz instytucje, jak również kościoły i inne związki wyznaniowe oraz osoby godne zaufania. Co więcej, przedstawiciele ww. podmiotów mogą brać udział w radach oraz innych organach kolegialnych – powoływanych przez Prezesa Rady Ministrów, Ministra Sprawiedliwości lub podległe mu organy albo wojewodów – których zadaniem jest świadczenie pomocy skazanym i ich rodzinom albo koordynowanie współdziałania społeczeństwa z zakładami karnymi i aresztami śledczymi. Szczegółowy zakres, formy i tryb współdziałania oraz wymogi, jakie muszą spełniać przedstawiciele podmiotów, określa rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 28 grudnia 2016 r. w sprawie współdziałania podmiotów w wykonywaniu kar, środków karnych, kompensacyjnych, zabezpieczających, zapobiegawczych oraz przypadku, a także społecznej kontroli nad ich wykonywaniem<sup>6</sup>, które weszło w życie z dniem 1 stycznia 2017 r. Powyższe podmioty mogą brać również udział w działaniach Rady Głównej do spraw Społecznej Readaptacji i Pomocy Skazanym powoływanej przez Prezesa Rady Ministrów.

Przedstawiciele tych podmiotów mogą także w celu ułatwienia społecznej readaptacji, a w szczególności przeciwdziałania powrotowi do przestępstwa, udzielać skazanym oraz ich rodzinom niezbędnej pomocy, zwłaszcza materialnej, medycznej, w znalezieniu pracy i zakwaterowaniu, a także porad prawnych. Co więcej, upraw-

- 1 B. Nowak, Reintegracja społeczna skazanych w wybranych państwach Unii Europejskiej, „Resocjalizacja Polska” 2015, nr 10, s. 57-58.
- 2 Rekomendacja Nr R (92)16 Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich – Europejskie Reguły dotyczące sankcji i środków alternatywnych z dnia 19 października 1992 r.
- 3 Rekomendacja Rec (2006)2 Komitetu Ministrów Rady Europy do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych z dnia 11 stycznia 2006 r.
- 4 A. Janus-Dębska, Praca na rzecz społeczności lokalnej w wybranych krajach europejskich, „Probacja” 2013, nr IV, s. 125-126.
- 5 Dz.U. z 1997 r. Nr 90, poz. 557 ze zm.
- 6 Dz.U. poz. 2305.

nieniem skazanego jest możliwość ustanowienia, na piśmie, jako swojego przedstawiciela osoby godnej zaufania, za jej zgodą, zwłaszcza spośród przedstawicieli stowarzyszeń, fundacji, organizacji oraz instytucji, o których mowa w art. 38 § 1 k.k.w. Mając na uwadze powyższe, krąg podmiotów dopuszczonych do współdziałania w wykonaniu orzeczeń został przez ustawodawcę zakreślony niezwykle szeroko. Jednakże warunkiem koniecznym do udziału danego podmiotu w procesie resocjalizacji skazanego jest postanowienie w jego statucie o prowadzeniu działalności, której celem jest realizacja zadań wskazanych w rozdziale VII k.k.w. W przypadku kościołów i związków wyznaniowych każdorazowo mogą być to tylko takie podmioty, których status prawny został uregulowany i uznany przez państwo<sup>7</sup>.

Udział czynnika społecznego jest widoczny również w systemach penitencjarnych innych państw europejskich. Szczególnie warto wspomnieć tutaj o modelu francuskim, w którym tzw. trzeci sektor odgrywa istotną rolę m.in. w sporządzaniu raportów nt. oskarżonych, osadzaniu więźniów oraz organizowaniu wsparcia zarówno rodzinom skazanych, jak i samym pokrzywdzonym. Coraz częściej jest odpowiedzialny za readaptację skazanych i reintegrację ze społeczeństwem, będąc alternatywą dla działań samego państwa<sup>8</sup>. Organizowana jest również sieć partnerów instytucjonalnych, poprzez zawieranie umów między francuskim Ministerstwem Sprawiedliwości a organizacjami pozarządowymi, które zapewniają pomoc osobom opuszczającym więzienie. Umowy te zawierane są zarówno z organizacjami działającymi na poziomie krajowym, jak i lokalnym. Głównym zaś celem tego przedsięwzięcia jest ułatwienie osobom opuszczającym jednostkę penitencjarną dostępu do dóbr, takich jak: mieszkanie, praca, wykształcenie, opieka zdrowotna itd.<sup>9</sup>

Ciekawostką jest, iż statystycznie każdy obywatel francuski jest członkiem co najmniej jednego stowarzyszenia, a często też podejmuje się działań w większej liczbie organizacji pozarządowych. Prowadzi to do sytuacji, w której około 14 mln obywateli Francji bierze czynny udział w życiu społeczności mających na celu walkę z określonymi w statucie problemami, często nierentownymi bądź zapomnianymi przez władze. Należy jednak wskazać, iż obecne organizacje pozarządowe często nie mają już nic wspólnego z wolontariatem i bezinteresowną pomocą. Kierunek ten nazywany jest „profesjonalizacją” stowarzyszeń<sup>10</sup>. Fakt otrzymywania przez pracowników organizacji wynagrodzenia za swoją pracę nie zmienia jednak założeń, którymi kierują się te jednostki, także w kontekście udziału społeczeństwa w wykonywaniu kar, readaptacji i reintegracji skazanych ze społeczeństwem.

Organizacje zaangażowane w wykonywanie kar przez skazanych są odpowiedzialne m.in. za środek zwany umieszczeniem w społeczeństwie (*placement in the*

7 T. Szymanowski, (w:) T. Szymanowski, Z. Świda, Kodeks karny wykonawczy. Komentarz, Warszawa 1998, s. 84.

8 M. Herzog-Evans, French third sector participation in probation and reentry: Complementary or competitive?, „European Journal of Probation” 2014, Vol. 6(1), s. 42, [ejp.sagepub.com](http://ejp.sagepub.com) (data dostępu: 08.11.2016 r.).

9 B. Nowak, Reintegracja..., *op. cit.*, s. 65.

10 M. Herzog-Evans, French..., *op. cit.*, s. 42-43.

community), pracę społecznie użyteczną (*community work*), czy też dozór nad skazanym. Bez udziału społeczeństwa nie byłaby możliwa readaptacja skazanego, z uwagi na brak takiej polityki ze strony państwa. To organizacje zapewniają skazanym mieszkanie, noclegownie, jedzenie, ubrania itd. Podmioty te angażują się w pracę społecznie użyteczną, prewencję i leczenie uzależnień czy pomoc ofiarom. Inne działają przy zakładach karnych, zapewniając pomoc w kwestiach leczenia, dostępu do kultury, edukacji czy podnoszenia kwalifikacji zawodowych skazanych. Jeszcze przed wydaniem wyroku, organizacje pozarządowe przygotowują raport odnośnie osoby oskarżonego (*pre-sentence reports*). Na wniosek sędziego mogą również zbadać, czy zachodzą okoliczności do zastosowania instytucji probacyjnych. W ostatecznym rozrachunku wykonywanie ww. funkcji przez organizacje jest dla państwa bardziej ekonomiczne, niż inwestowanie w pracowników państwowych. Stąd też coraz częściej organa wymiaru sprawiedliwości współpracują z organizacjami pozarządowymi. Nie należy jednak utożsamiać tego trendu z prywatyzacją tego sektora bądź dominacją sektora prywatnego nad publicznym<sup>11</sup>.

Organizacji, które działają we Francji, jest tak wiele, że podczas badań nad ich udziałem w wykonywaniu środków probacyjnych zrezygnowano ze sporządzania ich spisu, a skupiono się na największych czterech (*Federations Citoyen et Justice, Fédération Nationale des Associations d'Accueil et de Réinsertion Sociale, Federation Addictions Federation des Associations RefLexion Action Prison et Justice*)<sup>12</sup>. Wydawać by się mogło, iż tak duże organizacje mogłyby wyprzeć z rynku te mniejsze, ale według francuskiej doktryny nie ma takiego ryzyka z uwagi na zawiązywane przez nie federacje<sup>13</sup>. Organizacje pozarządowe nie wypierają również struktur państwowych, nawet jeśli dążą do „profesjonalizacji” swoich członków i działań. Jak wskazuje się, są one komplementarnym źródłem wsparcia dla skazanego, nie stanowiąc konkurencji dla struktur państwowych, odnalazłszy swoją niszę tam, gdzie państwo samo zrezygnowało z ingerencji bądź zadecydowało o tym względy kulturowe<sup>14</sup>.

## 2. Kara ograniczenia wolności

Kara ograniczenia wolności, w szczególności po zmianach wprowadzonych ustawą z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw<sup>15</sup>, postrzegana jest jako kara alternatywna dla kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. Kara ograniczenia wolności orzekana jest z reguły jako kara samoistna, wyjątkowo sąd może ją orzec kumulatywnie z karą pozbawienia wolności. Odwołując się do znowelizowanego brzmienia art. 34

11 *Ibidem*, s. 43-44.

12 *Ibidem*, s. 45.

13 *Ibidem*, s. 45-46.

14 *Ibidem*, s. 46-47.

15 Dz.U. poz. 396.

§ 1a k.k., kara ograniczenia wolności może polegać bądź to na obowiązku wykonywania nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne, bądź potrąceniu od 10% do 25% wynagrodzenia za pracę w stosunku miesięcznym na cel społeczny wskazany przez sąd. Sąd orzekając karę ograniczenia wolności, nakłada na skazanego co najmniej jeden z tych obowiązków, może orzec je również łącznie. Wymierzając karę ograniczenia wolności, sąd może również nałożyć na skazanego obowiązki przewidziane w art. 72 § 1 pkt 2-7a k.k., przykładowo przeproszenie pokrzywdzonego, poddanie się terapii uzależnień, czy wykonywanie ciężącego na nim obowiązku łóżenia na utrzymanie innej osoby, oraz orzec wobec niego świadczenie pieniężne wymienione w art. 39 pkt 7 k.k. Istotą tej kary jest zatem ograniczenie określonych sfer wolności skazanego – wolności co do wyboru miejsca pobytu, miejsca pracy, organizacji wolnego czasu, czy też dysponowania swoim wynagrodzeniem<sup>16</sup>.

Z uwagi na kwestie poruszane w niniejszym artykule, należy skupić się przede wszystkim na aspektach związanych z wykonywaniem kary ograniczenia wolności, w których możliwy jest udział czynnika społecznego, dlatego w dalszej kolejności zostanie omówiona problematyka wykonywania nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne. W celu jej wykonania sąd przesyła odpis orzeczenia właściwemu sądowemu kuratorowi zawodowemu, który odpowiada za wszelkie czynności związane z organizowaniem i kontrolowaniem wykonywania kary ograniczenia wolności. Po wysłuchaniu skazanego kieruje go do pracy, w miejsca wyznaczone do tego celu przez właściwego wójta, burmistrza lub prezydenta miasta. Praca ta może być także wykonywana na rzecz instytucji lub organizacji reprezentujących społeczność lokalną oraz w placówkach oświatowo-wychowawczych, młodzieżowych ośrodkach wychowawczych, młodzieżowych ośrodkach socjoterapii, podmiotach leczniczych w rozumieniu przepisów o działalności leczniczej, jednostkach organizacyjnych pomocy społecznej, fundacjach, stowarzyszeniach i innych instytucjach lub organizacjach użyteczności publicznej, niosących pomoc charytatywną, za ich zgodą. Wybór właściwego miejsca pracy jest dla skazanego kluczowy w jego readaptacji i powrocie do społeczeństwa. Jak podnosi się w literaturze, z uwagi na pozytywny wpływ na skazanego tak orzekanej kary, jak również jej odbiór przez społeczeństwo, konieczne jest szybkie rozbudowanie struktury podmiotów tworzących miejsca pracy, a także pozyskanie na to stosownych środków finansowych. Należy również zadbać o stworzenie realnej zachęty do możliwie szerokiego angażowania się w ten proces organizacji społecznych, fundacji, czy przedsiębiorców<sup>17</sup>. Cel, któremu służy odbywanie tej kary, nie może być bowiem osiągnięty bez istotnego poszerzenia bazy i struktury podmiotów zainteresowanych przyjmowaniem do współpracy osób skazanych. Autor tej teorii odrzuca również egalitaryzm w wykonywaniu kary nieodpłatnej, kontrolowanej

16 R. Giętkowski, (w:) R.A. Stefański (red.), Kodeks karny, Warszawa 2015, s. 290.

17 K.A. Politowicz, O potrzebie i sposobach rozszerzania bazy dla wykonywania pracy społecznie użytecznej po nowelizacji kodeksu karnego, „Probacja” 2015, nr III, s. 94.

pracy na cele społeczne, wskazując, iż w jego ocenie wykonywanie pracy społecznie użytecznej powinno być zróżnicowane ze względu na osobiste predyspozycje skazanego i nie powinno doprowadzać do sytuacji, w której ekonomista bądź biznesmen zamiata ulicę, zamiast, wykorzystując swoje kwalifikacje, pomagać innym<sup>18</sup>.

Praca na cele społeczne, szczególnie wykonywana w takich miejscach, jak hospicja, czy szpitale, powinna doprowadzić do zmiany u skazanego i ponownego przewartościowania jego życia<sup>19</sup>. Z uwagi na koszty związane z utrzymaniem potencjalnego skazanego w więzieniu, zdecydowanie tańsze jest zapewnienie skazanemu miejsca nieodpłatnej pracy. Co więcej, praca taka nie stanowi konkurencji dla innych zatrudnianych bądź przebywających na bezrobociu osób – kara ta jest wykonywana najczęściej na cele charytatywne, nierentowne, otwierając ogromne możliwości dla organizacji pozarządowych, jednostek samorządowych, czy związków wyznaniowych<sup>20</sup>. Szczegółowe zasady wykonywania kary ograniczenia wolności określa rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 czerwca 2010 r. w sprawie podmiotów, w których jest wykonywana kara ograniczenia wolności oraz praca społecznie użyteczna<sup>21</sup>. Przepisy o wykonywaniu kary ograniczenia wolności stosuje się również odpowiednio w przypadku, gdy na podstawie art. 45 § 1 k.k.w. sąd orzekł o zamianie kary grzywny na pracę społecznie użyteczną.

Z przeprowadzonych badań odnośnie funkcjonowania współpracy kuratorów sądowych z innymi instytucjami czuwającymi nad wykonywaniem przez skazanych pracy<sup>22</sup> wynika, że skazani na prace społecznie użyteczne wykonują je głównie w podmiotach wyznaczonych przez wójta, burmistrza lub prezydenta miasta (95,2%) i innych państwowych lub samorządowych jednostkach organizacyjnych (35,6%). W niewielkim zakresie sądy współpracują z placówkami oświatowo-wychowawczymi (29,2%), placówkami służby zdrowia (20,9%), fundacjami, stowarzyszeniami i innymi instytucjami lub organizacjami niosącymi pomoc charytatywną (14,6%), instytucjami lub organizacjami, które reprezentują społeczność lokalną (13,6%), jednostkami organizacyjnymi pomocy społecznej (11,1%), młodzieżowymi ośrodkami wychowawczymi i młodzieżowymi ośrodkami socjoterapii (2,5%). Ponadto respondenci wymienili inne podmioty, takie jak: zakład poprawczy, ogród botaniczny, nadleśnictwo, schronisko dla bezdomnych zwierząt, kościoły, ośrodki Monar-u.

18 *Ibidem*, s. 93.

19 A. Janus-Dębska, Uwarunkowania efektywnego wykonywania kary ograniczenia wolności, „Probacja” 2014, nr III, s. 117.

20 K. Postulski, Zmiany w wykonywaniu kary ograniczenia wolności, „Probacja” 2011, nr III, s. 121.

21 Dz.U. z 2010 r. nr 98, poz. 634.

22 A. Janus-Dębska, Współpraca kuratorów sądowych z osobami organizującymi i nadzorującymi prace skazanych w ramach kary ograniczenia wolności w świetle badań własnych, „Probacja” 2015, nr III, s. 19. Na początku 2014 roku autorka powyższego artykułu przeprowadziła badania aktowe i ankietowe na grupie sędziów (70 respondentów), kuratorów (335 respondentów) oraz przedstawicieli jednostek, w których jest wykonywana praca na cele społeczne (30 respondentów), dotyczące orzekania i wykonywania kary ograniczenia wolności, po wprowadzeniu dwóch istotnych nowelizacji, które weszły w życie w 2010 i 2012 roku.

Z przytoczonych wyżej rozważań wynika, że kara ograniczenia wolności stanowi w polskim systemie istotną formę oddziaływania na skazanych. Tymczasem niemiecki model nie przewiduje w swym katalogu kary ograniczenia wolności. W niemieckim kodeksie karnym (*Strafgesetzbuch*) nie znajdziemy bowiem nigdzie sformułowań odnoszących się wprost do kary ograniczenia wolności bądź pracy na cele społeczne. Ta ostatnia jest jednak obecna w samym kodeksie i jest środkiem należącym do kar zastępczych<sup>23</sup>. W myśl art. 293 przepisów wprowadzających niemiecki kodeks karny, upoważniono rządy landów do uchwalenia rozporządzeń (te mogły subdelegować upoważnienia na sądową administrację landów), na mocy których kara grzywny mogła być zastępowana przez wykonanie pracy społecznie użytecznej. Regulacja ta zasadniczo obowiązuje do dziś, a konsekwencją takiego rozwiązania jest niejednolitość w sposobie uregulowania tego środka w skali kraju<sup>24</sup>. Podnosi się również, że ukończenie kary jest w dużej mierze zależne od systemu wykonywania kary przyjętego przez dany land. Wykazano bowiem, że istnieje większe prawdopodobieństwo ukończenia wykonywania kary w przypadku, gdy miejsca pracy zostały zapewnione odbywającym karę przez związki pomocy skazanym, niż gdy odpowiedzialni są za to pomocnicy sądowi bądź kuratorzy<sup>25</sup>.

Wyżej wspomniana regulacja nie jest jedyną formą zastosowania pracy społecznie użytecznej w niemieckim systemie penalnym. Jej elementy obecne są również w ramach instytucji warunkowego zawieszenia kary pozbawienia wolności, kiedy to sąd ma możliwość orzeczenia względem oskarżonego obowiązków. Katalog tych obowiązków przewiduje zaś obok obowiązku naprawienia szkody czy zapłaty świadczenia pieniężnego na rzecz państwa lub cel społeczny, także „inne świadczenia społecznie użyteczne”. W tym sformułowaniu mieści się właśnie świadczenie pracy, choć w praktyce rzadko sięga się po tę możliwość. Niejasne jest również, czy możliwość do orzeczenia kary pracy na cele społeczne daje uregulowanie przewidujące obowiązek nałożenia na skazanego na okres próby poleceń, które mogą odnosić się m.in. do pracy, wykształcenia czy czasu wolnego. Wyżej wymienione obowiązki mogą być orzeczone również w przypadku warunkowego przedterminowego zwolnienia z kary czasowego oraz dożywotniego pozbawienia wolności<sup>26</sup>.

Kolejną prawnokarną instytucję zawierającą elementy pracy społecznie użytecznej znaleźć można w niemieckim kodeksie postępowania karnego w przepisach dotyczących warunkowego umorzenia postępowania. Zgodnie z zawartymi tam regulacjami można nałożyć na oskarżonego obowiązek wykonywania świadczenia spo-

23 A. Ornowska, „Pot zamiast odsiadki”: Dylematy związane z wprowadzeniem do niemieckiego porządku prawnego elementów kary pracy społecznie użytecznej i próby ich przewyciężenia (część I), „Probacja” 2014, nr I, s. 51.

24 *Ibidem*, s. 54.

25 A. Ornowska, „Pot zamiast odsiadki”: Dylematy związane z wprowadzeniem do niemieckiego porządku prawnego elementów kary pracy społecznie użytecznej i próby ich przewyciężenia (część II), „Probacja” 2014, nr II, s. 141.

26 *Ibidem*, s. 55-56.

łecznie użytecznego jako warunek zastosowania tej instytucji<sup>27</sup>. Pomimo usilnych prób wprowadzenia do niemieckiego kodeksu karnego samoistnej kary pracy społecznie użytecznej, wzorowanej na angielskiej *community service*, pomysł ten jak dotąd nie uzyskał akceptacji ustawodawcy niemieckiego. Część doktryny tłumaczy ten impas sprzecznością potencjalnych norm dotyczących tej kary z normami wpływającymi z konstytucji niemieckiej. Zawarte w niej zapisy mówią wprost o zakazie pracy przymusowej, z wyjątkiem pracy więźniów oraz pracy wykonywanej w ramach obowiązku wykonywania zwyczajnych, jednakowych dla wszystkich świadczeń publicznych. Jak wskazuje doktryna niemiecka, katalog ten nie przewiduje wyjątku świadczenia pracy społecznie użytecznej<sup>28</sup>. Nie można również zapominać, iż zakaz pracy przymusowej ma w kontekście niemieckiej historii dodatkową wymowę i doniosłość, którą projektodawcy zmian w kodeksie karnym muszą mieć zawsze na uwadze<sup>29</sup>.

### 3. Instytucje probacyjne

Głównym sposobem prowadzenia przez organizacje społeczne działalności re-adaptacyjnej, resocjalizacyjnej, rehabilitacyjnej czy terapeutycznej wobec skazanych jest prowadzenie działań w postaci dozoru.<sup>30</sup> Podmioty te w szczególności mogą sprawować dozór wobec osoby, w stosunku do której zastosowano warunkowe umorzenie postępowania, czy warunkowe zawieszenie wykonania kary, czy też warunkowe zwolnienie z odbycia reszty kary pozbawienia wolności. Ponadto, organizacje te mogą uczestniczyć w wykonaniu kary grzywny w przypadku jej zamiany na pracę społecznie użyteczną (przepisy dotyczące udziału organizacji w wykonywaniu kary ograniczenia wolności i prac społecznie użytecznych są analogiczne zarówno w odniesieniu do przestępstw, jak i wykroczeń). Nadto organizacje społeczne mogą brać również czynny udział w przygotowaniu skazanego do życia na wolności po zwolnieniu go z zakładu karnego.

W ramach dozoru sądowy kurator zawodowy organizuje i prowadzi działania mające na celu pomoc skazanemu w społecznej readaptacji i zapobieżenie jego powrotowi do przestępstwa, a także polegające na kontroli przestrzegania przez skazanego nałożonych obowiązków ustanowionych przez sąd lub związanych z dozorem (art. 173 k.k.w.). Ponadto kieruje on pracą sądowych kuratorów społecznych oraz osób godnych zaufania wykonujących dozór. Szczegółowe obowiązki i uprawnienia osób sprawujących dozór określone zostały w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 czerwca 2016 r. w sprawie sposobu i trybu wykonywania czynności

---

27 *Ibidem*, s. 56.

28 *Ibidem*, s.133-134.

29 A. Janus-Dębska, *Praca...*, *op. cit.*, s. 135.

30 Rada Główna do spraw Readaptacji i Pomocy Skazanym, *Uczestnictwo społeczeństwa w wykonywaniu orzeczeń sądu*, Warszawa, 7 listopada 2013 r.



przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych<sup>31</sup>. Rozporządzenie przewiduje również możliwość przekazania przez kuratora zawodowego sprawowanie dozoru sądowemu kuratorowi społecznemu, w sytuacji gdy jest uprawniony do odstąpienia od osobistego sprawowania dozoru.

Ponadto sądowy kurator zawodowy może powierzyć sprawowanie dozoru nad skazanym w zakresie wskazanym w art. 175 k.k.w. przedstawicielom stowarzyszeń, organizacji i instytucji. Przewidziane tam uprawnienia stowarzyszeń, organizacji i instytucji czynią z nich realne wsparcie dla pracy kuratorów sądowych. Działające stowarzyszenia, instytucje i organizacje są w dużej mierze wyspecjalizowane i przygotowane do pracy ze skazanymi, wymagającymi dodatkowych programów terapeutycznych czy leczenia. Powierzenie im części istotnych obowiązków kuratorów zawodowych, w tym także przejęcie pełnej odpowiedzialności za dozór czy składanie wniosków do sądu, powinno spowodować wykorzystanie ich ogromnego potencjału, a zarazem odciążenie kurateli sądowej, obciążonej nadmiarem zadań i obowiązków.<sup>32</sup>

W ramach przygotowywania skazanego do wyjścia na wolność udział organizacji społecznych może przejawiać się również w postaci współpracy z zawodowym kuratorem sądowym, do którego obowiązków należy m.in. współorganizowanie pomocy skazanemu poprzez współdziałanie ze skazanym i służbą penitencjarną zakładów karnych, a ponadto organami administracji rządowej i samorządu terytorialnego oraz ze stowarzyszeniami, fundacjami, organizacjami, instytucjami i innymi podmiotami, których celem działania jest pomoc w społecznej readaptacji skazanych<sup>33</sup>.

Podkreślić wszakże wypada, że warunkowe przedterminowe zwolnienie z odbycia reszty kary pozbawienia wolności nie jest próbą w sensie ścisłym, gdyż nie stanowi środka reakcji na przestępstwo. Jednakże instytucję tę zalicza się do środków probacyjnych, o czym przesądza warunkowy charakter zwolnienia, poddanie zwolnionego próbie i dozorowi kuratorskiemu oraz uzależnienie skutków prawnych od przebiegu i wyników próby.<sup>34</sup> Jeżeli chodzi zaś o udział czynnika społecznego w wykonywaniu takiego orzeczenia, to przedstawia się on analogicznie, jak w przypadku pozostałych instytucji probacyjnych, które wiążą się z obowiązkiem oddania skazanego pod dozór kuratora.

#### 4. System dozoru elektronicznego

Dozór elektroniczny jest stosunkowo nową formą sprawowania nadzoru nad osobami skazanymi, powstałą na skutek rozwoju technicznego, w tym rozwoju technologii umożliwiających zdalne kontrolowanie miejsca pobytu osoby noszącej nadaj-

31 Dz.U. 2016 poz. 969.

32 K. Postulski, Kodeks karny wykonawczy. Komentarz, wydanie III, Lex 2016.

33 Rada Główna do spraw Readaptacji i Pomocy Skazanym, Uczestnictwo społeczeństwa w wykonywaniu orzeczeń sądu, Warszawa, 7 listopada 2013 r.

34 A. Marek, Kodeks karny. Komentarz do art. 77, Lex 2010, teza 1, s. 139.

nik. Został on wprowadzony do polskiego systemu prawnego ustawą o charakterze epizodycznym<sup>35</sup>. Instytucja ta z dniem 1 lipca 2015 r. została recypowana (ze stosowanymi zmianami) do Kodeksu karnego wykonawczego (rozdział VIIa). Do 30 czerwca 2015 r. system dozoru elektronicznego obowiązywał jako jeden z systemów wykonywania kary pozbawienia wolności. Z kolei od dnia 1 lipca 2015 r. z zastosowaniem dozoru elektronicznego mogły być orzekane i wykonywane: kara ograniczenia wolności w formie obowiązku pozostawania w miejscu stałego pobytu lub w innym wyznaczonym miejscu, z zastosowaniem dozoru stacjonarnego (art. 34 § 1a pkt 2 k.k.), zakaz zbliżania się do określonych osób (art. 41a § 1 i 2 k.k.), obowiązek przebywania skazanego w miejscu stałego pobytu lub w innym wyznaczonym miejscu w czasie trwania niektórych imprez masowych objętych zakazem (art. 41b § 3 k.k.), środek zabezpieczający (art. 93a § 1 pkt 1 k.k.). Jednakże doświadczenia płynące z funkcjonowania systemu dozoru elektronicznego po dniu 1 lipca 2015 r., jako formy wykonywania kary ograniczenia wolności, wskazują na diametralny spadek liczby osób objętych tym systemem, mimo iż rozwój systemu dozoru elektronicznego, zarówno w zakresie pojemności systemu, jak i poziomu organizacyjno-technicznego, umożliwia szersze wykorzystanie tego systemu na gruncie prawa karnego, w szczególności poprzez ponowne wykorzystywanie go na etapie wykonywania kary pozbawienia wolności.<sup>36</sup> Dlatego z dniem 15 kwietnia 2016 r. uchylone zostały art. 34 § 1a pkt 2 k.k. i art. 35 ust. 3 k.k. dotyczące orzekania kary ograniczenia wolności, polegającej na obowiązku pozostawania w miejscu stałego pobytu lub w innym wyznaczonym miejscu, z zastosowaniem dozoru elektronicznego oraz przepisy kodeksu karnego wykonawczego dotyczące wykonywania kary ograniczenia wolności w tej postaci.

Czynności związane z organizowaniem i kontrolowaniem wykonywania kar z zastosowaniem dozoru elektronicznego oraz nałożonych w związku z nimi obowiązków pozostawiono sądowym kuratorom zawodowym (art. 43d § 3 k.k.w.). Nowelizacje nie przewidziały bezpośrednio udziału kuratora społecznego w sprawowaniu kontroli nad wykonywaniem kar w tym systemie, jednakże tak jak i poprzednio, sądowy kurator zawodowy może współpracować z podmiotami, o których mowa w art. 38 k.k.w. (zob. uwagi do pkt I).

Zadania kuratora zawodowego w przypadku dozoru elektronicznego są inne niż przy zwykłej probacji, kontakty ze skazanym nie mają charakteru kontrolnego, gdyż nad prawidłowością wykonywania kary „czuwa” system elektroniczny i upoważniony podmiot dozoru. Działania kuratora mają na celu głównie udzielenie wsparcia skazanemu, niezbędnego w codziennych sprawach osobistych czy zawodo-

35 Ustawa z dnia 7 września 2007 r. o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego (tekst jedn. Dz.U. z 2010 r. nr 142, poz. 960, z późn. zm.).

36 K. Postulski, Komentarz do niektórych przepisów ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy, w zakresie zmian wprowadzonych ustawą z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks karny wykonawczy, Lex 2016.

wych, co ułatwia nawiązanie relacji opartej na zaufaniu.<sup>37</sup> Jednakże pozycja kuratora w procesie resocjalizacji skazanego odbywającego karę w SDE nie jest marginalna, albowiem istnienie nowoczesnej technologii jest jedynie usprawnieniem działania systemu, które nie jest w stanie zastąpić czynnika społecznego.

Odnosząc się do tzw. instytucji probacyjnych i ich możliwych uregulowań prawnych, warto wspomnieć o modelu funkcjonującym w Anglii i Walii, który dosięgła fala prywatyzacyjna.<sup>38</sup> W 2013 r. zaproponowano tam poważne zmiany modelu instytucji probacyjnych poprzez tzw. *Transforming Rehabilitation*<sup>39</sup> – rządowy program zarządzania skazanymi od 1 lutego 2015 r., mający zapobiec powrotowi skazanych na drogę przestępstwa. Reforma zmierza w kierunku neoliberalnego spojrzenia na zarządzanie probacją poprzez prywatyzację i *outsourcing* części zadań państwa opiekuńczego oraz jednocześnie wzmocnienie pewnych sfer przymusu państwowego, w szczególności sfery pracy i bezpieczeństwa<sup>40</sup>. Wprowadzone zmiany opierają się na zaangażowaniu w probację sektora publicznego – krajowej służby kuratorskiej (*National Public Probation Service*), która odpowiadałaby za ok. 12% skazanych uznawanych za tzw. *high risk*, oraz sektora prywatnego – tzw. *Community Rehabilitation Companies* (przedsiębiorstw prowadzących resocjalizację), które odpowiadałyby za resocjalizację skazanych uznawanych za mniej niebezpiecznych (*low* i *medium risk*), a dodatkowo sprawowałyby kontrolę nad skazanymi na kary do 12 miesięcy pozbawienia wolności po opuszczeniu przez nich więzienia (uregulowania prawne odnośnie kontroli zawarto w *Offender Rehabilitation Act 2014*<sup>41</sup>). Prowadzenie CRCs powierzono organizacjom społecznym oraz podmiotom prywatnym.<sup>42</sup>

Pierwszy przeprowadzony w 2016 roku w tym sektorze audyt wykazał zarówno pozytywne aspekty wprowadzonych zmian, jak również zwrócił uwagę na wpływające z nich zagrożenia. *National Audite Office*<sup>43</sup> wskazał, że reforma modelu probacyjnego została wprowadzona w odpowiednim czasie, a jej wymierne efekty finansowe są już zauważalne. Z drugiej strony jednak taki sposób zarządzania skazanymi, wynagradzania podmiotów prywatnych za efekt (*payment by result*), może prowadzić po pierwsze do nastawienia tych przedsiębiorstw wyłącznie na zys, zapominając o potrzebach skazanych, a po drugie do pewnych manipulacji danymi odzwierciedlającymi faktyczne działanie przedsiębiorstw – jak podaje NAO część z kontrolowanych przedsiębiorstw nie przekazała odpowiednich informacji odnośnie swojego funk-

37 A. Kiełtyka, A. Ważny, Ustawa o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego. Komentarz, Warszawa 2011, s. 218-220.

38 W. Fitzgibbon, J. Lea, Defending probation: Beyond privatisation and security, „European Journal of Probation” 2014, Vol. 6(1) s. 27-28, [ejp.sagepub.com](http://ejp.sagepub.com) (data dostępu: 08.11.2016 r.).

39 <https://consult.justice.gov.uk/digital-communications/transforming-rehabilitation/results/transforming-rehabilitation-response.pdf> (data dostępu: 14.11.2016 r.).

40 W. Fitzgibbon, J. Lea, Defending..., *op. cit.*, s. 29.u

41 <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2014/11/notes> (data dostępu: 14.11.2016 r.).

42 W. Fitzgibbon, J. Lea, Defending..., *op. cit.*, s. 26. Zob. także M. Muskała, Służba kuratorska w Anglii i Walii, „Probacja” 2015, nr I, s. 51-66.

43 Pelen raport o funkcjonowaniu zreformowanego modelu probacyjnego dostępny na stronie: <https://www.nao.org.uk/report/transforming-rehabilitation/>.

cjonowania.<sup>44</sup> Kolejne przeprowadzone tam kontrole ujawniły również nowe nieprawidłowości i zaniedbania w działaniu CRCs<sup>45</sup>. W przedstawionych raportach, co do funkcjonowania tych instytucji w Londynie, wskazuje się, iż wielu ze skazanych nie było widzianych od tygodni, czy miesięcy, a część z nich „zaginęła w morzu spraw”<sup>46</sup>.

## 5. Wnioski

Stowarzyszenia, fundacje, organizacje oraz instytucje, których celem działania jest realizacja zadań określonych w rozdziale VII k.k.w., jak również kościoły i inne związki wyznaniowe oraz osoby godne zaufania mogą współdziałać w szczególności w wykonywaniu środków karnej reakcji związanych z pozbawieniem wolności. Wyróżnienie to podkreśla, że właśnie ten segment postępowania wykonawczego jest najbardziej podatny na prowadzoną przez podmioty zewnętrzne działalność resocjalizacyjną, społeczną, kulturalną, oświatową, sportową i religijną<sup>47</sup>. Nowelizacje art. 175 k.k.w. znacznie rozszerzyły uprawnienia i obowiązki stowarzyszeń, organizacji i instytucji, których celem jest uczestnictwo w wykonywaniu kar, środków karnych, zabezpieczających i zapobiegawczych, związanych z pozbawieniem wolności, niemal do zakresu zadań kuratorów zawodowych w ramach sprawowania dozorów. Współdziałanie organów wykonujących orzeczenie odbywa się przy wykonywaniu kary ograniczenia wolności, udzielaniu pomocy w społecznej readaptacji skazanym zwalnianym z zakładów karnych, czy wykonywaniu środków probacyjnych. Funkcjonujące organizacje, stowarzyszenia i instytucje, z uwagi na ich profile czy kwalifikacje stanowią doskonałe uzupełnienie dla kurateli sądowej. Powierzenie im czynności dozoru powoduje nie tylko odciążenie zawodowych kuratorów sądowych, ale też stanowi formę „społecznego nadzoru” nad wykonywaniem orzeczonych kar i środków.

Tym niemniej podmioty te wciąż cieszą się niewielkim zainteresowaniem instytucji państwowych do powzięcia z nimi współpracy, w przeciwieństwie do opisanego wyżej przykładu francuskiego. Jak ukazują przytoczone wyżej wyniki badań ankietowych, niewielki odsetek skazanych odbywa karę w strukturach społecznych. Tymczasem przykłady systemów penitencjarnych państw europejskich dostarczają

44 R. Cooke, *Is the Privatised Probation Service Working?*, <http://www.seven-resourcing.com/criminal-justice/news/privatised-probation-service-working/> (data dostępu: 14.11.2016 r.), a także S. Fenton, *Watchdog criticises Government's privatisation of probation services*, <http://www.independent.co.uk/news/uk/politics/national-audit-office-watchdog-savages-governments-disastrous-privatisation-of-probation-services-a7010496.html> (data dostępu: 14.11.2016 r.), A. Travis, *Liz Truss calls for rapid completion of probation privatisation review*, „The Guardian”, 06.12.2016, <https://www.theguardian.com/society/2016/dec/06/liz-truss-calls-rapid-completion-probation-privatisation-review> (data dostępu: 29.12.2016 r.).

45 Zob. R. Merrick, *Privatisation of probation services branded a failure by two watchdog inspections*, <http://www.independent.co.uk/news/uk/politics/prison-privatisation-chris-grayling-probation-services-watchdog-criticism-government-failure-a7344361.html> (data dostępu: 14.11.2016 r.).

46 A. Travis, *Privatisation of probation service has left public at greater risk – report*, „The Guardian”, 15.12.2016, <https://www.theguardian.com/society/2016/dec/15/probation-privatisation-public-greater-risk-report-glenys-stacey> (data dostępu: 29.12.2016 r.).

47 K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy...*, *op. cit.*

nam wielu pomysłów, które mogłyby posłużyć do usprawnienia naszego modelu penitencjarnego. Model francuski wydaje się być najbardziej efektywnym, gdyż cieszy się zainteresowaniem większości obywateli, którzy chcą brać udział w życiu społecznym. Jak pokazuje przypadek brytyjski, prywatyzacja sektora zarządzania skazanymi stwarza ogromne zagrożenia, przede wszystkim z uwagi na ryzyko zatracenia celu działalności poprzez chęć osiągnięcia przede wszystkim zysku. Jednakże powierzenie dozoru w odniesieniu do określonego rodzaju skazanych (tych najmniej zdemoralizowanych) organizacjom społecznym wydaje się ciekawym rozwiązaniem. W szczególności, że współpraca stowarzyszeń czy instytucji ze skazanymi stanowi widoczny wyraz zadośćuczynienia społeczeństwu za popełnione czyny w ramach prewencji generalnej. Ciekawa także wydaje się przywołana wyżej koncepcja K.A. Politowicza, w którego ocenie wykonywanie pracy społecznie użytecznej powinno być różnicowane ze względu na osobiste predyspozycje skazanego, tak aby wykorzystując swoje kwalifikacje, skazany w najlepszy możliwy sposób mógł pomagać innym. Nieodpłatna kontrolowana praca na cele społeczne zawiera w sobie wszystkie elementy kary, spełniając jej cel retrybutywny oraz cele prewencyjne, polegające m.in. na integracji sprawcy ze społeczeństwem i społeczeństwa ze sprawcą. Ostatnie nowelizacje kodeksu karnego winny zachęcić sądy do częstszego orzekania tej postaci kary ograniczenia wolności, jako społecznie sprawiedliwej. A przykłady europejskich rozwiązań w zakresie zaangażowania społeczeństwa w proces wykonywania kar winny być wskazówką dla polskiego ustawodawcy.

### Bibliografia

- Cooke R., Is the Privatised Probation Service Working?, <http://www.seven-resourcing.com/criminal-justice/news/privatised-probation-service-working/>.
- Fenton S., Watchdog criticises Government's privatisation of probation services, <http://www.independent.co.uk/news/uk/politics/national-audit-office-watchdog-savages-governments-disastrous-privatisation-of-probation-services-a7010496.html>.
- Fitzgibbon W., Lea J., Defending probation: Beyond privatisation and security, "European Journal of Probation" 2014, Vol. 6(1), [ejp.sagepub.com](http://ejp.sagepub.com).
- Giętkowski R., (w:) R.A. Stefański (red.), Kodeks karny, Warszawa 2015.
- Herzog-Evans M., French third sector participation in probation and reentry: Complementary or competitive?, "European Journal of Probation" 2014, Vol. 6(1), [ejp.sagepub.com](http://ejp.sagepub.com).
- Janus-Dębska A., Praca na rzecz społeczności lokalnej w wybranych krajach europejskich, „Probacja” 2013, nr IV.
- Janus-Dębska A., Uwarunkowania efektywnego wykonywania kary ograniczenia wolności, „Probacja” 2014, nr III.
- Janus-Dębska A., Współpraca kuratorów sądowych z osobami organizującymi i nadzorującymi prace skazanych w ramach kary ograniczenia wolności w świetle badań własnych, „Probacja” 2015, nr III.

- Kiełtyka A., Ważny A., Ustawa o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego. Komentarz, Warszawa 2011.
- Ludlow A., Transforming Rehabilitation: What lessons might be learned from prison privatisation?, "European Journal of Probation" 2014, Vol. 6(1), [ejp.sagepub.com](http://ejp.sagepub.com).
- Merrick R., Privatisation of probation services branded a failure by two watchdog inspections, <http://www.independent.co.uk/news/uk/politics/prison-privatisation-chris-grayling-probation-services-watchdog-criticism-government-failure-a7344361.html>.
- Nowak B., Reintegracja społeczna skazanych w wybranych państwach Unii Europejskiej, „Resocjalizacja Polska” 2015, nr 10.
- Ornowska A., „Pot zamiast odsiadki”: Dylematy związane z wprowadzeniem do niemieckiego porządku prawnego elementów kary pracy społecznie użytecznej i próby ich przewyciężenia (część I), „Probacja 2014”, nr I.
- Ornowska A., „Pot zamiast odsiadki”: Dylematy związane z wprowadzeniem do niemieckiego porządku prawnego elementów kary pracy społecznie użytecznej i próby ich przewyciężenia (część II), „Probacja” 2014, nr II.
- Politowicz K. A., O potrzebie i sposobach rozszerzania bazy dla wykonywania pracy społecznie użytecznej po nowelizacji kodeksu karnego, „Probacja” 2015, nr III.
- Postulski K., Kodeks karny wykonawczy. Komentarz, wydanie III, Lex 2016,
- Postulski K., Komentarz do niektórych przepisów ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy, w zakresie zmian wprowadzonych ustawą z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks karny wykonawczy, Lex 2016.
- Postulski K., Zmiany w wykonywaniu kary ograniczenia wolności, „Probacja” 2011, nr III.
- Szymanowski T., (w:) T. Szymanowski, Z. Świda, Kodeks karny wykonawczy. Komentarz, Warszawa 1998.
- Travis A., Liz Truss calls for rapid completion of probation privatisation review, „The Guardian”, 06.12.2016, <https://www.theguardian.com/society/2016/dec/06/liz-truss-calls-rapid-completion-probation-privatisation-review>.
- Travis A., Privatisation of probation service has left public at greater risk – report, „The Guardian”, 15.12.2016, <https://www.theguardian.com/society/2016/dec/15/probation-privatisation-public-greater-risk-report-glenys-stacey>.